

Рецензия
на дисертационния труд на Надежда Иванова Янковска, редовен докторант към
катедра Нова и съвременна обща история на
Историческия факултет на Софийския Университет “Св. Климент Охридски” на тема -
“Съветският съюз и предизвикателствата пред световното комунистическо движение”,
за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
по научно направление 2.2. История и археология

Надежда Иванова Янковска има завършени две бакалавърски степени в Софийския Университет “Св. Климент Охридски” – една по география и една в историческия факултет. В последствие, през 2013 г., тя защитава успешно дипломна работа на тема - “Въпросът за глобалното значение на „секретния” доклад на Никита Хрушчов” в МП „Кризис, конфликти и дипломатия в световната политика XVI-XXI в.” на ИФ. Това е солидна основа, върху която тя развива научните си интереси в областта, която я интересува. Докторантката успява да осъществи две специализации в Московския държавен университет „М. В. Ломоносов” (МГУ) през 2017 и 2018 г. Това ѝ дава възможност пряко да работи в основните архиви на Руската федерация. Благодарение на специализациите си тя събира внушително количество непубликувани документи, касаещи съветския поглед към изследваните от нея проблеми. Свободното владение на руски и английски език отваря пред нея възможността пряко да използва събраната информация, като представя гледната точка на двете основни историографски школи, които се занимават с разглежданата проблематика.

Темата на дисертационния труд на Надежда Янковска е от изключителна важност днес, когато границите между ляво и дясно в политиката все повече се размиват. Дисертацията открива възможността да се направи обстоен анализ на създаването на алтернативното ляво движение след началото на десталинизацията в СССР. Актуалността става още по-видима като се очертаят основните идеологически проблеми на този политически спектър, които остават валидни и до днес – скъсването с традиционната представа за мястото на работническата проблематика в комунистическата идеология и замяната ѝ с темата за личните права и свобода. Обхватът на работата е огромен и засяга практически целия свят. Това на пръв поглед изглежда притесняваща и непостижима цел, но смятам, че докторантката се е справила отлично.

Изследването е разработено на хронологичен принцип. Съдържанието е оформено в увод, три глави и заключение.

Уводът е разделен на осем подчасти. Първата е насочена към въвеждане на читателя в проблематиката и основните черти на разглеждания период, като се обръща специално място на значението на Йосиф Сталин за развитието на комунистическото движение в периода на Студената война. Втората част на увода е посветена на актуалността на проблематиката. Въпреки че в нея добре са представени взаимовръзките между процесите, протичащи в Източния блок с тези на Запад и в Третия свят, смятам, че е не е очертана добре нишката, която свързва изследването с днешния ден. Третата част на увода е изключително кратка и едва три изречения е представен обекта на изследването – процесите в световното комунистическо движение в периода 1953-1964 г.

Следващият абстракт от увода е посветен на целите на изследването. В него Надежда Янковска поставя като първа цел – систематизация, анализ и обобщение на процесите в световното комунистическо движение, а като втора – анализ на предизвикателствата пред него. Тук са поставени и много важните задачи да се разберат причините за “упадъка на съветския авторитет” и началото на постепенната дезинтеграция на движението.

Петата част от въведението се занимава със задачите на изследването. Определени са пет основни направления, в които ще върви работата. Изключително добре изглеждат

конкретните примери за спецификите на определени региони и държави като например въпроса за мястото на Куба (виж. с. 6-7).

Шестата част представя структурата и хронологичните рамки на изследването. Безспорно времевият отрязък е отлично подбран, като характеризира времето от смъртта на Сталин до отстраняването на Никита Хрущов от власт. По този начин съвсем ясно и аргументирано се затваря един отрязък от историята, който засяга най-активните промени в рамките на комунистическото движение. Географският обхват, както пише докторантката е “глобален”. По този начин се поставя една практически неизпълнима задача, ако основната цел на изследването би била да се представят в пълната им дълбочина всички процеси. Тъй като тук имаме преди всичко фокус върху анализа и обобщението на проблемите, ситуацията изглежда преодолима. Все пак е било възможно известно географско ограничаване на обхвата, за да се постигне по-голяма детайлност на разглежданата и представяна проблематика.

Седмата част е един изключителен подробен и добре разработен историографски преглед, който започва с българските изследвания по проблема, минава през съветската и руската историография и завършва с англоезичната. Естествено, по този начин не се обхваща цялата налична база от научни изследвания по проблема, но широкият географски обхват на изследването прави практически невъзможно използването на всички местни изследвания от Азия, Африка и Латинска Америка.

Последната част на увода представя архивната и документална база на разработката, а тя е впечатляваща. Надежда Янковска е работила като в българските архиви, така и на място в Държавния архив на Руската федерация и другите основни руски архиви, свързани със съвременната история. В изследването са използвани достъпните онлайн документи на външната политика на САЩ и част от архивите на ЦРУ.

Първата глава на дисертацията е посветена на развитието на СССР и световното комунистическо движение до XX конгрес на КПСС през 1956 г. Тя е разделена на три части като последната от своя страна е раздробена на пет подчасти. Според мен до голяма степен излишно в тази глава е отделен сравнително голям параграф на развитието на комунистическото движение през 40-те години. Разглеждането на тези събития би могло да бъде направено в отделните части от следващите глави, посветени на конкретната проблематика, защото иначе се появява възможността за повторения. На борбата за власт след смъртта на Сталин е отделен вторият параграф, който е от девет страници с. 22-31. В такъв обем са обхванати основните процеси на противопоставяне в ЦК, но е напълно недостатъчен, за да се разбере техният характер. Противопоставянето във външнополитическите концепции на лидери като Берия, Маленков и Хрущов е разгледано в последния параграф на главата, но то е функция на вътрешнополитическите им позиции, а не основен елемент от сблъсъка, както е представено в повествованието. Вторият параграф не включва изследванията на Олег Хлевнюк и Юрий Жуков, посветени на Сталин, а те представят последните тенденции в руската историография както на тема живота на вождя, така и по въпросите свързани с неговото наследство.

Третата част на първата глава поставя акцент върху формирането на новата политическа доктрина. Тук по интересен начин са разделени външнополитическите приоритети, които застъпват някои от основните съветски политици. Берия “разиграва източногерманската карта”, Хрущов – Третия свят, а Молотов има “традиционно силни позиции” във външната политика (с.31). Не съм съгласен с тази постановка относно развитието на съветските външни отношения в този период. На първо място пътуването на Лаврентий Берия в ГДР е свързано с ролята му на вътрешен министър на СССР и човек, който отговаря за силовите ведомства, тъй като той заминава, за да потуши започналото въстание в Берлин. Хрущов се обръща към концепцията за използването на третия свят в един доста по-късен етап. През 1956 г. Той се занимава с проблемите на унгарската криза и към този момент е по-скоро радетел на политиката на мирно съвместно съществуване. Едва третата берлинска криза от 1958 – 1961 г. го извежда до позицията на яростен противник на

САЩ и човек, който не приема вариант за пълна нормализация на отношенията. През 1960 г. заедно с Александър Шелепин, който е председател на КГБ разработват концепция за използването на Третия свят във външната политика на СССР. Тази идея вероятно е поставена по-рано, но тук безспорно значение имат на първо място събитията във Виетнам и победата във войната с Франция, събитията в Алжир и не на последно място Кубинската революция. Въпреки различията си в този период, позициите на отделните съветски лидери през 1953 г., по-скоро се допълват, отколкото да са така ясно разграничени.

Друг пропуск в повествованието е само споменаването на политиката на мирно съвместно съществуване, без да се обясни кога възниква и защо е използвана през втората половина на 50-те години.

В следващите няколко подчасти на първата глава много добро впечатление прави тази, която разработва развитието на комунистическите партии в Западния свят. Много добре са анализирани документи на ЦРУ, които показват, че политическия плурализъм в този момент и свободното функциониране на левицата е възприемана като заплаха от европейските правителства. В същото време недостатък е слабо представяне на комунистическата партия на САЩ, едва на страница и половина (с.65-66), още повече, че през този период тя има сериозни позиции в обществото. През призмата на предприетите репресии спрямо нея, в периода 1946 – 1949 г., би могъл да се обясни донякъде и реципрочния подход на действие в СССР от същото време.

Огромна работа е свършена от докторантката и при представянето на развитието на комунистическото движение в Азия и Африка в периода. В обобщение първата глава поставя една солидна основа, върху която да може да се развие основната част от изследването.

Втората глава на дисертацията е разделена на седем подчасти. Тя представя развитието на отношенията между комунистическите партии след XX конгрес на КПСС и началото на десталинизацията. Първата от подчастите е посветена на докладите, които изнасят на събранието Никита Хрущов и Анастас Микоян. Те са доста детайлно представени, като отново е застъпена тезата за “мирно съвместно съществуване”. Тук тя е по-пълно развита, макар отново да не се стига до корените на тази идея.

След 138 страница вече вниманието е насочено пряко върху секретния доклад на Хрущов. Тук са изведени няколко доста интересни параграфи. Единият е свързан с идеята за създаването на документа, а вторият – с мотивите на самия Хрущов. Определено вторият е по-интересен за мен, защото до голяма степен показва самостоятелната оценка на Надежда Янковска. За съжаление, анализът се изчерпва към с. 145 и от там нататък се представя възприятието на доклада на Запад и в Грузия.

Във втората подчаст на главата се разглежда отражението на XX конгрес в социалистическия лагер. Акцентите са Полската и Унгарската кризи и ситуацията в Азия. Тук изключително интересни и важни са параграфите, посветени на КНДР и Виетнам. В тях докторантката е използвала документи от български архиви, които внасят допълнителни подробности и възможности за анализ. Особено полезна за мен беше и частта, посветена на Монголия, тъй като това е много слабо разработен проблем в съвременната историография.

Във втората част от този откъс на главата се разглеждат последствията от конгреса и кризите в Източния блок върху комунистическите партии на западния свят. Изключително подробно са представени както процесите в Италия и Франция, така и в държави като Гърция, Испания и всички скандинавски страни. Много добро впечатление прави сериозното присъствие на темата за комунистическото движение в САЩ (с. 232-236). Изключително ценно е изследването на развитието на проблема и в Канада и Израел. Така се получава един изключително пълен спектър на западните движения и сериозният разнобой, който поражда сред тях политиката, провеждана от Хрущов и близкото му обкръжение. В тази глава са специално разгледани още съветско-югославските отношения, разпускането на Коминформбюро. Представен е специален поглед върху развитието на комунистическото движение в югоизточна Азия, Близкия Изток и Северна Африка, като дори се обръща внимание на левите движения в страни като Судан, Гана и Гвинея, чиято история е

практически неизследвана у нас. Тази част от изследването е развита основно върху американски документи. Главата завършва с отделна, седма, част посветена на Латинска Америка и значението на Кубинската революция. В нея е представена ситуацията в комунистическите партии на Бразилия, Мексико, Чили, Уругвай и Аржентина, като това е направено въз основа на непубликувани до момента съветски документи. Частта за Куба стъпва на най-новите историографски теории и представя убедителен анализ от страна на автора. Втората глава е същината на разработката. Тя показва отлична работа с документи, както и възможността за подбор и анализ на изворовата база. Направени са много добре аргументирани изводи, а най-впечатляващо е демонстрираното умение за синтез на такъв огромен обем от информация и представяне само на най-важните елементи, които да изградят разказа.

Третата глава на дисертацията е изцяло посветена на Съветско-китайския конфликт, като според мен би могла да представлява един самостоятелен научен труд. Тя обхваща 177 страници (с. 344 – с. 521). Всъщност, цялата проблематика е основана върху непубликувани документи основно от Държавния архив на Руската федерация и ЦДА. Освен това са включени и много от достъпните онлайн американски документи, които независимо, че са обнародвани, много често не са намерили място в исторически изследвания и не са интерпретирани от специалисти.

Тъй като темата е изключително често разработвана, най-значимата част от тази глава е фактически последната от общо десетте, които я съставят. Тя разработва финалния етап на конфликта и борбата между КНР и СССР за влияние в Азия и Африка. Много детайлно са представени събитията в Индонезия и в Бирма през 60-те години. Специално внимание се обръща на китайско – индийските отношения и мястото на СССР в споровете между тях. Всичко това е умело вплетено през призмата на развитието на комунистическите движения.

В четвъртата част от главата има голяма част, която е свързана с борбата на ККП и КПСС в Латинска Америка. Докторантката се е справила отлично с представянето на проблема, като засяга конкретни въпроси, свързани с Бразилската комунистическа партия и изключително обърканата ситуация в Перу. Отлично е показано разочарованието на кубинското ръководство от СССР след Карибската криза. Изключителен интерес представлява въпроса за мястото на троцкистките организации на континента и отношението им към конфликта с. 484.

Следващата част от главата е свързана с отражението на сблъсъка в комунистическото движение върху Югославия. Изследванията в нея отново са разработени върху достатъчно голямо количество изворов материал, като тук полезни са документите от българските архиви. Това не означава, че са загърбени съветските и американските източници.

Известно объркване на пръв поглед поражда последната, пета, част от главата, тъй като тя е озаглавена “Борбата между КНР и СССР за влияние в Азия и Африка”. Първоначално за мен беше неясно защо тя е отделена, а не попада в предишната, която е свързана с комунистическото движение в тези региони. След по-подробното запознаване с нея става ясно, че тя представя борбата за влияние в Третия свят, която излиза извън рамките на комунистическите организации и е свързана най-вече с процеса на деколонизация. Тук са очертани изключително добре концептуалните процеси по навлизането, които се развиват в средите на съветското ръководство (виж с. 511). Същевременно се разглеждат много подробно и основите на китайското влияние. Все пак съветските и китайските контакти често са свързани с движения, които са с лява ориентация, дори и да не е пряко афиширана като комунистическа. Това не означава, че се получава някакъв тип повторение в изследването, а напротив, тук са представени нови проблеми, които разширяват картината на противопоставянето. Все пак не съм твърдо убеден в чисто структурната нужда от такъв тип отделяне на тази тематика.

Третата глава създава напълно логичен и ясен завършек на цялото изследване. Тя очертава отлично новите граници в комунистическото движение, които се появяват като следствие от неговото разделяне между Пекин и Москва. В нея са разработени изключително

много въпроси, до този момент без място в нашата историография. Отново, както и в предишните глави, прави впечатление въвеждането на редица непубликувани документи, които подкрепят изводите на автора и осветляват неизвестни до момента нюанси на политиката. За мен най-ценни в тази глава са частите посветени на Латинска Америка и Азия и Африка, които са изключително слабо изследвани дори в световната историография.

Заклучението извежда изключително интересни тези. Много значима за мен е оценката на “секретния доклад” на Никита Хрушчов – “Така секретният доклад се оказва работещ инструмент за вътрешнополитическите цели на Хрушчов, но не и по отношение на комунистическото движение” (с. 524). Според мен, неизяснен става въпроса до каква степен съветският лидер е разбирал международните последици от своята реч на XX Конгрес.

Основния принос на дисертацията е успешният синтез на една толкова широка тематика и брилянтното представяне на основните проблеми с отлично познаване на процесите в детайли. Това е задача, с която много малко изследователи биха се справили, независимо от натрупания опит в работата на полето на историята, а Надежда Янковска е постигнала целта си на един такъв ранен етап от своето развитие като специалист.

Въвеждането в употреба на нови, непубликувани съветски и български документи, е допълнителен принос, като доказва значението на външния поглед при изследването на проблематика, свързана със съвременната история. Смятам, че постигнатото от докторантката като научен резултат има приносно значение не само в български, но и в международен мащаб. Поради това се надявам да видя изследването като завършена публикация, която ще допринесе изключително много за нашата историография.

Допълнителните публикации, които Янковска е представила към основния текст още веднъж показват уменията ѝ да развива и доказва своите тези и да работи като историк.

Поради всички причини, изброени по-горе, предлагам на Надежда Янковска да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“ по научно направление 2.2. История и археология.

5. 04. 2019 г.

доц. д-р Александър Сивилов